

Много калек вошло в язык из политического обихода. Кальки времен Великой Французской революции вспомнились в послеоктябрьский период, стали востребованными выражения «враг народа», «злоба дня», «вне закона». Также имеют место быть прямые заимствования, а не кальки, которые актуализировались в то время: «террор», «трибунал». Эти слова сегодня прочно вошли в русский язык и обросли определенными смыслами. Словосочетание «враг народа» отсылает нас не к Французской революции, а к нашим историческим событиям.

Интересной является лингвистическая ситуация, когда происходит стилистическое снижение. Такие слова, как «мадмуазель», «инфлюэнца», «мадам», «месье» имели нейтральную окраску в свое время. После революции эти слова могут быть употреблены только шутливо.

Слово «дирижер», например, выглядит французским. Но французским является только глагол «дирижировать». Слово «дирижер» образовано по модели подобных слов: «суфлер», «вояжер».

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что французские слова легко осваиваются русским языком. Так, например, от слова «беж» мы легко образуем «бежевый», «бордо» — «бордовый».

Существуют также фразеологизмы, которые употребляются в переведенном и в непереведенном виде одновременно: «шерше ля фам», «комильфо» и «не комильфо».

Интересно, что некоторые заимствованные из русского языка слова означены как французские кулинарные термины. Это свидетельствует о весомом взаимовлиянии французской и русской кухни в XIX веке. Так, например, опираясь на “Kitchen French: A Dictionary of Terms used in Cookery”, Chicago, 1896 («Французская кухня: Словарь используемых в кулинарии понятий»), мы находим такие слова, как *macaroni* (макароны), *kupnick* (крупник), *suburek* (чебурек) [9].

Заключение. На основании нашего исследования мы можем сделать вывод о том, что заимствования иностранных слов — один из основных способов развития современного языка. Язык всегда быстро и гибко реагирует на потребности общества. Заимствования становятся результатом контактов, взаимоотношений народов, государств. Основные области проникновения французских заимствований в русский язык: политика (мандат, манифест, парламент), бизнес (ажиотаж, синдикат, биржа), военное дело (автомат, адмирал, партизан), театр (актриса, бельэтаж, ложа), искусство (авангард, пафос, ренессанс), музыка (аккордеон, аккомпанемент, пассаж), одежда и аксессуары (берет, бигуди, маникюр), кухня (безе, фуагра, паштет), предметы обихода (люстра, сигарета, торшер) [10].

Французский язык и культура оказали огромное влияние на русский язык в XVIII—XIX веках и, как следствие, сегодня мы используем много слов, имеющих французское происхождение, причём, совсем не подозревая об этом.

Список цитируемых источников

1. Крысин, Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин, В. В. Виноградов. — М.: Наука, 1968. — 208 с.
2. Большой энциклопедический словарь: Языкознание / В. Н. Ярцева (гл. ред.). — 2-е изд. — М.: Большая Рос. энцикл., 1998. — 685 с.
3. Шанский, Н. М. Лексикология современного русского языка / Н. М. Шанский, Т. А. Боброва. — М.: Просвещение, 1972. — 253 с.
4. Подчасова, С. В. Иноязычные слова в современной российской рекламе (на материале периодической печати 1990—1995 гг.): дисс. ... канд. филол. наук: 1-0.01.10 / С. В. Подчасова; МГУ. — М., 1998. — 171 л.
5. Современные проблемы филологии и методики преподавания языков: вопросы теории и практики: сб. науч. тр. / под ред. Е. М. Шастиной, В. М. Панфиловой. — Елабуга, 2020. — 280 с.
6. LiveLib [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.livelib.ru/book/82428/read-knyaginya-ligovskaya-mihail-lermontov/~4>. — Дата доступа: 04.05.2022.
7. LibreBook [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://librebook.me/hadji_murat/vol1/2. — Дата доступа: 04.05.2022.
8. Толковый словарь: в 4 т. / Д. Н. Ушаков (гл. ред.). — М.: Терра, 1935. — 1552 с.
9. INTERNET ARCHIVE [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://archive.org/details/kitchenfrenchdic00park/page/n9/mode/2up>. — Дата доступа: 05.05.2022.
10. LeFrancais [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.le-francais.ru/oh-la-la/adopte/>. — Дата доступа: 05.05.2022.

УДК 811.161.3'38

А. А. Яўсеева, І. С. Чуносава

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

РОЛЯ МЕТАТЭКСТАВЫХ КАНСТРУКЦЫЙ У ПАБУДОВЕ НАВУКОВАГА ТЭКСТУ

Уводзіны. Мова навуковай літаратуры незвычайна багатая, разнастайная і разам з тым, надзвычай канкрэтная. Аднак гэта разнастайнасць арганізавана ў выглядзе адзінай сістэмы строга акрэсленых патрабаванняў. На дадзены момант у мовазнаўстве праведзена вялізарная праца па даследаванні навуковых тэкстаў.

Асноўная частка. На сучасным этапе развіцця ўсіх формаў грамадскага жыцця прадстаўлены найбольш актуальнымі праблемы, якія ўлічваюць чалавечы фактар. У лінгвістыцы гэта закранае пастаноўку і вырашэнне пытанняў аб тым, як у мове адлюстроўваюцца камунікатыўныя намеры гаворачых. Асаблівую

ролю пры гэтым набывае прагматычны аспект, непасрэдна звязаны з выкарыстаннем мовы для ўплыва на ўдзельнікаў размовы ў працэсе іх зносін. У металінгвістыцы прагматычны аспект знайшоў сваё адлюстраванне ў паняцці метатэкста.

У літаратурных крыніцах па-рознаму даецца азначэнне тэрміна «метатэкст». Сярод іх можна выдзяліць найбольш распаўсюджаныя:

1. Метатэкст (з грэч. *meta* '— праз, пасля, паміж) — функцыянальна-семантычная катэгорыя тэксту, якая абазначае прысутнасць таго, хто гаворыць у тэксце, і мае мэты перадачы аўтарскага стаўлення да моўнага коду свайго выказвання (маўленчага твора) (С. В. Лосева);

2. Метатэкст — частка тэксту, прызначэнне якой выяўляць яго структуру і сэнсавую арганізацыю. З пазіцый чытача, метатэкст — гэта інструкцыя для разумення тэксту; з пазіцый аўтара — гэта аўтаматычнае каменціраванне дзеянняў (Т. В. Шмялёва).

3. Метатэкст — гэта тэкст, які «звяртаецца» не толькі да прадмета, але і да аўтарскага слова (Ю. М. Лотман).

У лінгвістычных працах прадстаўлена дэталёвае апісанне метатэкставых кампанентаў навуковага тэксту, якія палягчаюць яго ўспрыманне, перш за ўсё, за кошт структуравання выкладзенага матэрыялу і вылучэння значных тэкставых фрагментаў [1, с. 53].

Зараз усё часцей назіраецца прыкметнае ўзмацненне асобнага пачатку, імкненне ўсімі спосабамі «матэрыялізаваць» постаць таго, хто гаворыць у тэксце, стварыць уражанне дыялогу з чытачом. Такія эфекты дасягаюцца, напрыклад, выкарыстаннем зваротаў, ацэнных выразаў, гутарковых слоў і канструкцый і інш. Сродкам падобнага роду з'яўляюцца разнастайныя метатэкставыя выразы, прыкметнае павелічэнне і нават «усплеск» якіх адзначаюць даследчыкі [1, с. 53].

Узрост патрабаванняў да складнасці тэксту ў навуковым пазнанні выкліканы тым, што недастаткова толькі перадаць лагічныя сувязі ўнутры сказа: вучоны развівае думку ад аднаго выказвання да іншага, і такім чынам, ён павінен паказаць, як з папярэдняй часткі разважання выводзіцца новая выснова. Таму вялізныя фрагменты дыскурсу прывязваюцца адзін да аднаго з дапамогай лагічных пераходаў і спасылак, выражаных метатэкставымі канструкцыямі *у першую чаргу, разгледзім далей, выкажам здагадку, з гэтага вынікае, нарэшце* і інш. [1, с. 53].

Метатэкставыя канструкцыі часткова перасякаюцца са сродкамі сувязі, але адлюстроўваюць не столькі працэс мыслення, колькі працу над тэкстам. Яны ўяўляюць сабой фразы, у якіх гаворыцца аб самім маўленчым творы, а не пра тое, чаму гэты твор прысвечаны. У якасці прыкладу можна ўзяць выразы «*як было адзначана ва ўступе*» або «*што будзе падрабязна растлумачана ў наступным раздзеле*». У адрозненні ад лагічных пераходаў яны не толькі апярэджваюць, але і спасылаюцца на тое, пра што гаварылася раней.

Да метатэкставых кампанентаў навуковага тэксту адносяцца перш за ўсё элементы, якія актывізуюць увагу чытача, канструкцыі і звароткі сувязі, суправаджаючыя для чытача ход выкладу, акцэнтаванне пэўных момантаў зместу. Усе гэтыя метаэлементы набываюць у даследаванні асобую важнасць і разглядаюцца як дапаможныя метатэкставыя кампаненты.

Метатэкставыя кампаненты навуковага тэксту могуць быць пабудаваны не толькі на аснове літаральнага ўжывання, але і на аснове метафарычнага пераносу значэнняў. Уяўляецца, што разгляд прадстаўленых у лінгвістычных канцэпцыях пунктаў гледжання на сутнасць метафары і яе ролі ў навуковым тэксце з'яўляецца важнай тэарэтычнай перадумовай аналізу функцыянавання метатэкставых сродкаў дадатковай інтэрпрэтацыі [2, с. 54—55].

Для метатэкста характэрна «замкнёнасць» твораў на сабе, самарэфлексія аўтара. Роля метатэкста ў творы паказваецца выразнасцю аўтарскіх адносін да ўласнага тварэння, нягледзячы на ўсю яго значнасць, не вычэрпваецца. Метатэкст можа выконваць ў творы і іншыя функцыі, набор якіх можа вар'іравацца ў залежнасці ад аўтара і канкрэтнага тэксту [3, с. 248].

Склад метатэкставых элементаў, што выдзяляюцца рознымі даследчыкамі, не зусім супадае. Існуюць віды інфармацыі, якія адны даследчыкі адносяць да метамоўнай, іншыя не падзяляюць гэта меркаванне. Так, да спрэчных метатэкставых элементаў адносяцца словы *накшталт, як быццам, амаль, даволі*, якія не адзначаюцца як метатэкставыя ў некаторых даследчыкаў [2, с. 55].

Аднак пры ўсёй неадназначнасці разумення метатэкста можна вылучыць даволі ўстойлівы набор выразаў, якія ў большасці даследаванняў лічацца метатэкставымі. Да такіх выразаў адносяцца, у першую чаргу, словы і канструкцыі, пры дапамозе якіх аўтар ажыццяўляе кампазіцыйна-сэнсавое структураванне тэксту (*напершае, па-другое, з другога боку, перш за ўсё, далей, нарэшце, дарэчы* і падобныя). Словы дадзенай групы, з аднаго боку, дзеляць тэкст на фрагменты, з другога-паказваюць на характар сувязі дадзенага фрагмента з папярэднімі, а таксама на яго сэнсавую ролю ў тэксце. Да іншай групы метатэкставых элементаў адносяцца тыя, што ў сістэме модусных адзінак выказвання вылучаюцца як сродкі выказвання метакатэгорый, якія асэнсоўваюць выказванне з пункту гледжання умоў і ўмоўнасцяў зносін. Падобныя адзінкі паказваюць, напрыклад, на матыў выказвання (*наколькі я выступаю першым, я скажу...*), стаўленне да абранай намінацыі (*як у нас кажучь...*), да правіл маўленчых паводзін (*прабачце, чыцра кажучы*). Відавочна, што ўсе выразы падобнага роду, дазваляючы ўдасканалваць працэс зносін, могуць зрабіць гэтыя зносіны больш эфектыўнымі [2, с. 55—56].

Разгледзім некаторыя выпадкі выкарыстання метатэкставых канструкцый у навуковых артыкулах:

1) «*Калі ж мець на ўвазе абмінутыя ўвагай апавяданні канца 20-х — пачатку 30-х гадоў, дык, **па-першае**, у гэты вельмі неспрыяльны, цяжкі перыяд М. Зарэцкі працаваў галоўным чынам над творамі буйных жанравых форм — над аповесцю, нарысамі, п'есамі, раманамі — і да “малой прозы” звяртаўся рэдка. А **па-другое**, у гэтых нешматлікіх творах ужо значна менш мастацкай навізны, праблемнасці, смелага вырашэн-*

ня тэмы, што мела месца ў ранейшыя гады» [4, с. 2]; 2) «Экспрэсія, як было адзначана вышэй, дазваляе ўявіць змест маўлення даволі наглядна, пераканаўча, а гэта азначае актыўна ўздзейнічаць на слухача і чытача. Адным з прыёмаў арганізацыі экспрэсіўнага маўлення з'яўляюцца фігуры» [5, с. 9]. Можна заўважыць, што такія метатэкставыя канструкцыі як: *па-першае, па-другое, як было адзначана вышэй*, паказваюць на размяшчэнне якога-небудзь фрагмента ў тэксце. Яны дапамагаюць чытачу арыентавацца ў прасторы тэксту і істотна палягчаюць яго ўспрыманне, разуменне задач аўтара.

Канструкцыі са словамі *напрыклад, дарэчы, у прыватнасці* паказваюць на ўласна змястоўныя сувязі фрагментаў: «У некаторых ранніх творах М. Зарэцкага адсутнічае выразна акрэслены сюжэт, мала дынамізму, мала сюжэтнага дзеяння. Тым не менш вызначальныя рысы характару герояў раскрываюцца даволі пераканальна. Творы гэтыя, **напрыклад**, апавяданне “Чаплюк”, сагрэты цёплым аўтарскім пачуццём, прасякнуты турботай пра чалавека, яго лёс, яго заўтрашні дзень» [4, с. 3].

Вельмі часта ў навуковых тэкстах сустракаюцца прыклады выкарыстання слова «дарэчы»: «Першым рэктарам адчыненай паводле прывілею вялікага князя Сцяпана Батуры Віленскай акадэміі стаў Пётра Скарга, знакаміты каталіцкі прапаведнік, пісьменнік і палеміст, які, **дарэчы**, добра валодаў беларускай мовай і напісаў на ёй шэраг твораў» [6, с. 83]. Азначанае слова звычайна паказвае, што «далучаецца частка не матываваная непасрэдным папярэднім тэкстам. Гаворачы падкрэслівае адсутнасць прамой сувязі, чым наадварот». Аднак нават калі выказванне са словам дарэчы не звязана з папярэднім элементам, яно павінна быць дарэчы «ў рамках дадзенага раней кантэксту або сітуацыі, у якой вымаўляецца».

Заклучэнне. Актывізацыя метатэкставых канструкцый у сучасным навуковым тэксце звязана са здольнасцю актуалізаваць прысутнасць і актыўную пазіцыю аўтара, ствараць уражанне непасрэдных зносін з чытачом, палягчаць успрыманне тэксту і ў значнай ступені кіраваць яго ўвагай, а акрамя таго, прадстаўляць сваё аблічча і пазіцыю ў найбольш прывабным выглядзе. Пры гэтым выкарыстанне такіх выразаў патрабуе пэўнай маўленчай культуры аўтара, уліку семантыкі метатэкставых слоў і нормаў яго выкарыстання ў тым ці іншым кантэксце.

Спіс цытуемых крыніц

1. Головкин, Н. В. Стилистика русского научного дискурса [Электронный ресурс] / Н. В. Головкин. — М. : ФЛИНТА, 2020. — 53 с. — Режим доступа: https://biblioclub.ru/index.php?page=book_red&id=603198. — Дата доступа: 29.04.2022.
2. Уздинская, Е. В. Метатекстовые конструкции и особенности их использования в современных газетных текстах / Е. В. Уздинская // Проблемы речевой коммуникации. — 2014. — С. 54—77.
3. Байкова, С. А. Метатекст / С. А. Байкова // Знание. Понимание. Умение. — 2010. — № 3. — С. 248—250.
4. Зарэцкі, М. У глыбінях кантынента «малой прозы» / М. Зарэцкі // 36. тв. : у 4 т. — Мінск, 1989. — Т. 1. — 526 с.
5. Шандроха, Н. Э. Экспрэсіўны сінтаксіс : вучэб.-метад. дапам. / Н. Э. Шандроха. — Гродна : ГрДУ, 2002. — 61 с.
6. Арлоў, У. А. Дзесяць вякоў беларускай гісторыі (862—1918): Падзеі. Даты. Ілюстрацыі / У. А. Арлоў, Г. М. Сагановіч. — Вільня : Наша Будучыня, 1999. — 223 с.